

PÅ

EGNE

BEN

PÅ EGNE BEN

– bankens informasjon til unge voksne

Finans Norge og Forbrukerombudet har utarbeidet dette heftet som inneholder informasjon vi mener unge voksne i alderen 16 til 25 år bør få av banken, uavhengig av lovkrav. Heftet er ment som en anbefaling til hva banken og bankens rådgivere bør informere om og diskutere med sine unge voksne kunder.

2

Finans Norge og Forbrukerombudet mener heftet inneholder nødvendig basisinformasjon om personlig økonomi som unge mennesker bør ha oversikt over når de blir myndige, flytter hjemmefra og etter hvert skal stå på egne ben.

Det anbefales at banken er aktiv med relevant informasjon til den aktuelle målgruppen, fordi det er mange økonomiske fallgruver og lett å trå feil. Et ledd i dette arbeidet kan være å invitere kundene til en 18-årssamtale. Det kan være et målrettet og effektivt opplæringstiltak som både unge kunder og banken kan ha nytte av. Banken kan ellers bruke flere kanaler for å informere de unge, for eksempel via skolen, gjennom sosiale medier og på bankenes hjemmesider.

Januar 2017

Finans Norge
Idar Kreutzer
Adm.direktør

Forbrukerombudet
Elisabeth Lier Haugseth
Forbrukerombud

Innhold

1. Hva innebærer det å bli myndig?	4
2. Hvordan kan du planlegge og styre økonomien din?	5
3. Arbeid og skatt	7
4. Daglig bruk av banken	8
5. Moped og bil – praktisk, men dyrt	10
6. Når du flytter hjemmefra	11
7. Hvorfor bør du, og hvordan kan du spare?	12
8. Hvor mye har du råd til å låne?	13
9. Hvordan bør du forsikre deg?	15
10. På reise til utlandet	17
11. Hvis du mister kontroll over økonomien...	18
Tilleggsinformasjon	19

Hva innebærer det å bli myndig?

Myndig? Da kan du bestemme det meste selv. Det betyr at du kan binde deg til avtaler. Hvis du ikke holder avtalene, kan det få økonomiske konsekvenser.

ENDELIG 18 OG MYNDIG – og du kan bestemme det meste selv. Men det betyr også at du blir fullt ut ansvarlig for det du gjør. Som myndig har du full rådighet i dine økonomiske saker og kan blant annet inngå avtaler og stifte gjeld. Avtaler er bindende. Også muntlige avtaler og avtaler inngått på nett eller via mobiltelefonen kan medføre forpliktelser for deg. Det betyr at du må lese nøye gjennom avtalen, og at du kan få et inkassokrav dersom du ikke betaler det du skylder. Inkasso betyr at den du skylder penger krever inn pengene sine, i tillegg til renter og gebyrer.

Ved etablering av et kundeforhold i bank har banken plikt til å gi deg all nødvendig informasjon om de produkter du vil inngå avtale om.

Informasjonen skal være skriftlig og gitt på en slik måte at du kan oppbevare den, enten på papir eller lagre den på pc eller lignende. Bruk god tid til å sette deg inn i avtalen, og ikke være redd for å spørre banken.

Normalt kan du ikke ombestemme deg hvis du har inngått en avtale.

For langsiktige avtaler, for eksempel mobiltelefonavtaler, er det særlig viktig å undersøke hvor lenge den vil gjelde, hvor lenge du må betale og eventuelt muligheten for å si opp avtalen. For en del avtaler har du imidlertid angrerett. Dette gjelder avtaler inngått på nettet, ved telefonsalg eller ved stands.

Les mer om angrerett hos Forbrukerrådet:

<http://www.forbrukerradet.no/forside/angrer-du-pa-et-kjop/>

Dersom du eller dine foreldre etablerte et kundeforhold for deg i banken før du fylte 18 år, gjelder disse avtalene også

etter at du er blitt myndig. De fleste banker inviterer sine kunder til en samtale når de blir 18 år. Har ikke banken gjort det, kan du selv ta kontakt med banken for å få en oversikt over hvilke kontoer du har, hvilke betingelser som gjelder for dem osv. Hadde du tidligere et betalingskort for ungdom, vil du normalt også kunne få et kort med flere bruksmuligheter når du blir myndig. Men med økte bruksmuligheter er det også økt risiko for misbruk. Det er derfor viktig at du også ber om informasjon om dette, samt hvilke rettigheter og plikter du har hvis noe skulle gå galt.

Blant de vanligste fellene unge voksne går i, er å ta opp dyre lån eller avtale betalingsutsettelse for vanlig forbruk og anskaffelse av forbruksgjenstander. Med mange smålån er det lett å miste oversikten eller undervurdere hvor dyre disse lånene egentlig er. Tenk også på at du må betale tilbake lånene selv om du skulle bli syk eller arbeidsledig. Banker har plikt til å gi deg omfattende informasjon før du inngår en låneavtale, blant annet en forklaring slik at du er i stand til å vurdere om det foreslåtte lånet passer til ditt behov og din økonomiske situasjon.

På de neste sidene nevnes noen situasjoner der du vil kunne ha behov for banktjenester. I tillegg kan du lese litt om forsikring i punkt 9 og 10.

Sjekk

www.finansportalen.no

for å finne informasjon om flere bank- og forsikringsprodukter, og for å sammenligne priser.

Ta kontakt med banken din dersom du ønsker mer informasjon eller har behov for økonomisk rådgivning.

2

Hvordan kan du planlegge og styre økonomien din?

*Planlegg økonomien.
Da kan du få råd til det du har
lyst på og reduserer risikoen for å
havne i et økonomisk utføre.*

SÅ LENGE DU BOR HJEMME er det oftest foreldrene som tar seg av familiens utgifter. Først når du flytter hjemmefra dukker gjerne spørsmål om styring og planlegging av økonomien opp. Dette kan være krevende dersom du ikke har oversikt over hva pengene går til. Setter du opp et budsjett over inntektene dine samt de faste og variable utgiftene, så har du et godt styrings- og planleggingsverktøy.

Mange får en overraskelse når de ser hva pengene går til. Det er relativt enkelt å holde oversikt over de faste utgiftene, mens det er noe helt annet med det daglige forbruket som kan variere fra måned til måned. Sjekk nettbanken din, og eventuelle papirer som gir oversikt over inntektene og utgiftene dine, som for eksempel regninger og kvitteringer. Fordel de faste utgiftene dine på månedsbasis.

Mange nettbanker har gode verktøy for å sette opp budsjett. Når du bruker et slikt verktøy, får du et godt bilde av hva du bruker pengene dine til, fordi utgiftene legges i forskjellige kategorier. Budsjettet hjelper deg å kontrollere forbruket gjennom året, og du kan også sammenligne fra måned til måned. Sjekk om din bank tilbyr dette, og bruk det for å skaffe deg oversikt.

Vi anbefaler deg å leke deg med de ulike kalkulatorene på

<http://www.okonomilappen.no>

Se

<http://okonomilappen.no/?cat=15>

mens du leser dette heftet, slik som sparekalkulatoren, impuls-kjøpkalkulatoren eller russekalkulatoren. De gir et praktisk innblikk i flere av temaene og situasjonene som er beskrevet i heftet.

EN PRAKTISK OPPFØLGING

Noen måneder vil utgiftene sannsynligvis være høyere enn inntektene. Da er det viktig at du har en liten reserve i bakhånd. En smart måte å bygge opp en slik reserve på er å opprette en reservekonto ved siden av din vanlige brukskonto, og avtale med banken automatisk overføring av et bestemt beløp fra brukskontoen til reservekontoen hver måned. Da vet du at det som er igjen på lønnskontoen ved månedens slutt, kan disponeres uten at det fører til problemer på et senere tidspunkt.

Bruker du for mye penger? Foreta først en kritisk gjennomgang av de variable utgiftene. Tenk gjennom hva du bruker til for eksempel snacks, kafébesøk, kioskvarer og ulike impulskjøp. Sjekk nettbanken! Som regel er store kjøp nøye planlagt, mens det er vanskeligere å holde rede på småutgifter.

Det kan også være en god idé å se på hva som er nødvendig og hva som ikke er nødvendig når det for eksempel gjelder kostbare fritidsinteresser. Betaler du for et dyrt halvårskort på helsestudio, men slutter å trene etter to måneder? Du kan spare mye ved å være mer bevisst på slike utgifter.

Har du lån? Det er lettere å holde kontroll over renter og avdrag på lån når du betaler en gang pr. måned enn når du betaler en gang pr. kvartal eller pr. halvår. Men husk å sjekke om du må betale mer i gebyrer dersom du ønsker å betale hver måned i stedet for én gang i kvartalet. Et annet godt råd er å sjekke om du selv kan velge hvilken dato du skal betale

renter og avdrag på lånet, slik at denne sammenfaller med lønningdagen din eller dagen for utbetaling av stipend og lån.

Vær aktiv og sammenlign priser, også når det gjelder bank-tjenester og forsikringer.

RUSSETIDEN

Russetiden er for mange det første møtet med forpliktende avtaler. For mange blir russetiden en dyr fornøyelse, ofte dyrere enn forventet. Det er lurt å være bevisst på dette i god tid før russetiden starter, og planlegge hvordan du skal skaffe tilstrekkelig med penger. Unngå bruk av kredittkort og betalingsutsettelse – det kan gjøre russetiden enda dyrere! Se under punkt 4: Hvilket kort bør du bruke når? Hvis du velger å betale med kredittkort og utsetter betalingen, kan det bli vanskeligere å passe på at du ikke bruker mer enn du har råd til. Spar heller opp det du trenger på forhånd.

Mange ønsker å ha russebuss eller -bil. Det er viktig å ha en kjøpekontrakt som sier noe om ansvarsfordeling mellom kjøper og selger, og eventuelle mangler ved bussen/bilen. Uten kontrakt risikerer dere å sitte igjen med dyre verkstedsregninger selv om selger kanskje kjente til feilen. Det er også lurt å ha en internkontrakt som alle medlemmene på bussen/bilen skriver under på. Da sikrer dere at alle medlemmene forplikter seg til å betale sin del av utgiftene.

Russeklær og annet utstyr bestilles gjerne allerede i starten av skoleåret. De fleste utstyrsleverandørene tilbyr i dag flere betalingsmåter. Det tryggeste er å velge den betalingsløsningen som gjør at du ikke må betale for varene før du har fått disse tilsendt. Dersom du velger å betale på forskudd, risikerer du å miste pengene dine dersom leverandøren for eksempel går konkurs før russeutstyret blir sendt ut.

UTDANNING

Den første viktige investeringen man gjør og første betydelige avtalen man inngår etter endt videregående er ofte ens egen utdanning. Tenk på hvordan du ønsker å finansiere studiet ditt. Hvis du skal studere ved en privat utdanningsinstitusjon, må du være forberedt på at det kan koste 120.000-150.000 kroner i året å gå der. Den kontrakten du signerer med skolen medfører betydelige forpliktelser for deg som ung voksen. Mange velger å bytte utdanning, men glemmer at de kun kan si opp på bestemte vilkår og innenfor bestemte tidsfrister. Les derfor kontrakten nøye slik at du ikke må betale for en skoleplass du ikke bruker.

TIPS TIL HVORDAN DU KAN STYRE ØKONOMIEN PÅ EN GOD MÅTE:

- Sett opp et budsjett. Spør gjerne banken om hjelp til dette.
- Betal regningene ved forfall. Utsettelse kan bli veldig dyrt.
- Hvis du ikke kan betale, kontakt den du skylder penger med en gang.
- Unngå ny kredittgjeld før den gamle er betalt.
- Sjekk kortbruken din når du er i nettbanken.
- Mange banker har SMS-varslinger om saldo, innbetalinger og forfall, bruk disse.
- Les avtaler nøye, både før du inngår dem og før du sier dem opp.
- Spar opp en reserve i tilfelle noe uforutsett skulle skje.

3

Arbeid og skatt

*Har du jobb ved siden av skolen eller sommerjobb?
Da er det greit å kjenne til noen regler for arbeidslivet og skatt.*

7

Teksten nedenfor er hentet fra en egen brosjyre som Skatteetaten har laget. Du finner mer informasjon om ungdom, arbeid og skatt her:

<http://www.skatteetaten.no>

HVOR MYE KAN DU ARBEIDE?

Er du mellom 15 og 18 år, kan du arbeide med det meste. Men du skal ha spesielt god opplæring og oppfølging fra arbeidsgiver hvis arbeidet kan være skadelig og krever forsiktighet. Du kan ikke ha overtid og heller ikke arbeide mellom klokka 23 og klokka 6 før du har fylt 18 år. Daglig arbeidstid pluss skoletid skal ikke være mer enn åtte timer. Du har krav på en skriftlig arbeidsavtale fra arbeidsgiver. I arbeidsavtalen skal lønn, arbeidstid og arbeidsoppgaver gå helt klart fram.

SKATTEKORT OG FRIKORT

Fra året du fyller 13 år må du ha skattekort hvis du har egen inntekt. Du klarer deg med frikort hvis du ikke har inntekt over frikortgrensen. Fribeløpet for ungdom finner du på <http://www.skatteetaten.no>. Først når fribeløpsgrensen er brukt opp, skal arbeidsgiver trekke skatt. Med vanlig skattekort trekkes skatt ved hver utbetaling. Hvis du ikke leverer frikort eller vanlig skattekort, skal arbeidsgiveren trekke 50 prosent skatt av inntekten.

BESTILLING AV SKATTEKORT OG FRIKORT

Du kan bestille skattekort eller frikort på

<http://www.skatteetaten.no>

Skattekortet er elektronisk. Det betyr at du ikke får det hjem i posten, og at du ikke trenger å levere det til arbeidsgiver.

Arbeidsgiver henter skattekortet ditt elektronisk fra Skatteetaten etter at du har bestilt det.

Hvis du tjener mindre enn fribeløpet, trenger du ikke betale skatt og må bestille frikort isteden. Når du har bestilt frikort, henter arbeidsgiver det elektronisk.

<http://www.skatteetaten.no/no/Person/Skatte kort-og-forskuddsskatt/Frikort/Bestill-frikort/>

SKATTEFRIE SMÅJOBBER

Hva betaler du ikke skatt av?

- Lønnsinntekt inntil kr 1.000,- fra en arbeidsgiver (du kan ha flere arbeidsgivere pr år og tjene inntil kr 1 000,- fra hver)
- Lønnsinntekt inntil kr 6.000,- hvis du jobber i arbeidsgivers hjem (eks barnepass, plenklipping, snømåking)
- Lønnsinntekt inntil kr 10.000,- hvis arbeidsgiver er en ideell organisasjon (idrettslag, musikkorps etc)

LØNNSSLIPP

Hver gang du får lønn, skal du ha en lønsslipp fra arbeidsgiveren. Lønsslippet skal vise lønn og hvor mye som eventuelt er trukket i skatt. Lønsslippet er også en kvittering for betalt skatt. Ta derfor vare på den!

NÅR DU SLUTTER

Du har krav på skriftlig sluttattest når du slutter i et arbeid. Attesten skal minst fortelle hvilke arbeidsoppgaver du har hatt og hvor lenge du har jobbet. Ta vare på den, den kan være god å ha når du søker annen jobb eller skole.

Daglig bruk av banken

*Hvordan bruke nettbank og kort på en trygg måte?
Hva er forskjellen på debetkort og kredittkort?*

NETTBANK ER NYTTIG

Skaff deg nettbank og følg nøye med på forbruket ditt slik at du alltid har penger på kontoen. De fleste banker benytter BankID som påloggingsmekanisme til nettbanken. BankID er en elektronisk identifikasjon som du kan bruke til flere ting, for eksempel bli kunde i andre banker, signere avtaler elektronisk med banken eller med andre nettsteder som tilbyr denne formen for avtaleinngåelse. BankID kan altså brukes til mye, men kan også misbrukes til mye. Pass derfor godt på påloggingsmekanismen og ikke overlat den eller koden til noen – heller ikke venner, kjæreste eller foreldre.

FORSKJELLIGE BETALINGSKORT

Generelt kan man si at det er to typer kort – debetkort og kredittkort. Bruker du debetkortet belastes bankkontoen din med en gang. Ved betaling med kredittkort, vil kortselskapet i første omgang «legge ut» betalingen for deg, og så vil kortselskapet sende deg en regning (faktura) hver måned slik at du kan betale gjelden din til kortselskapet. Du kan oftest velge mellom enten å nedbetale hele kredittkortgjelden med en gang, eller betale bare et minimumsbeløp og få betalingsutsettelse, altså en kreditt på resten.

En slik betalingsutsettelse er svært dyr. For kredittkortgjelden betaler du som regel en rente som er svært mye høyere enn renten på for eksempel et boliglån. Betaler du hele det skyldige beløpet når du får fakturaen, betaler du derimot som regel ingen rente. Se nøye på hva som er det totale beløpet som du skylder kortselskapet og påse at det er dette beløpet du betaler.

HVILKET KORT DU BØR BRUKE NÅR?

Handler du i butikker i Norge bør du normalt bruke debetkortet som belaster kontoen din umiddelbart. Da er det lettere å holde oversikt over forbruket ditt. For de fleste debetkort er det slik at du ikke kan bruke mer penger enn det du har stående på kontoen kortet er knyttet opp mot. I enkelte tilfeller kan kontoen likevel overtrekkes, og bankene kan da ta en svært høy rente.

Det kan være fornuftig å ha et kredittkort i tillegg til debetkortet. Kredittkortet kan for eksempel brukes til å handle i butikker på utenlandsreiser eller ved netthandel. Her er risikoen for å bli utsatt for svindel høyere, og hvis det skulle skje, blir ikke bankkontoen din tappet direkte. Når du bruker kredittkort, kan du etter finansavtaleloven rette krav direkte mot kortselskapet dersom du eksempelvis blir lurt, varen har en mangel eller ikke blir levert. I utgangspunktet har du ikke samme beskyttelsen ved bruk av debetkortet, men det er ett viktig unntak: Dersom du benytter Visa-delen av debetkortet, har du gjennom kortavtalen – altså ikke etter loven – en rett til å få tilbake belastet beløp fra kortutsteder dersom du ikke får levert den kjøpte varen eller tjenesten.

Vær ellers oppmerksom på at det ofte er svært dyrt å bruke kredittkortet i minibanker. Hvis du bruker kredittkort, bør du alltid forsøke å betale hele det skyldige beløpet ved første forfall. Benytter du deg av kredittmuligheten i kortet, så husk at renten på slik kreditt er svært høy.

SIKKER KORTBRUK

Også for betalingskort gjelder at du ikke røper koden for noen - uansett hvor mye du stoler på vedkommende. Skulle noen likevel misbruke betalingskortet ditt, vil du normalt bare bli ansvarlig for en egenandel på inntil 1.200 kroner. Tap ut over dette dekker banken. Dersom du har vært uforsiktig med å oppbevare kort eller kode, og dette er årsaken til misbruket, kan du risikere å bli ansvarlig for tap opp til 12.000 kroner. Er du uenig med banken om hvor stor del av tapet banken skal dekke dersom noen andre misbraker kortet ditt, kan du klage til Finansklagenemnda (www.finkn.no).

Se mer om sikker kortbruk på Finans Norges hjemmeside:

<https://www.fno.no/tema/bank/kortbruk/>

NETTHANDEL

De fleste bankkort som gis til personer over 18 år, kan brukes til å handle på internett. Også ved netthandel kan det være lurt å benytte et kredittkort, fordi kontoen din da ikke blir tappet direkte dersom du skulle bli utsatt for svindel. Ved bruk av kredittkortet gjelder dessuten regelen som er nevnt over om at kortselskapet kan få et medansvar hvis du får problemer med nettbutikken. De internasjonale kortselskapene Visa og MasterCard har også etablert en ordning for debetkort der de lover å dekke tapet ditt dersom varen ikke skulle bli levert. Det er ofte satt frister for når du må rette slike krav mot kortselskapet, så ta direkte kontakt med banken/kortselskapet.

En del norske nettbutikker benytter et betalingssystem som kalles BankAxess. Ønsker du å betale med BankAxess, må du ha inngått en avtale med banken din om dette, og du må dessuten ha en BankID.

Angrer du på kjøpet ditt? Har du kjøpt varen eller tjenesten fra en norsk eller europeisk nettbutikk har du i utgangspunktet alltid angrerett på kjøpet ditt. Les kjøpsvilkårene for å se om det er begrensninger i angreretten din.

HVORDAN VURDERE OM EN NETTBUTIKK ER TRYGG?

Selv om det stort sett er trygt å handle med kort på internett, bør du alltid tenke deg om før du handler i ukjente nettbutikker. Noen greie tommelfingerregler er:

- Google for å sjekke om andre har hatt dårlige erfaringer med butikken. Finner du ikke butikken omtalt noe sted, er det også grunn til å være skeptisk. Bruk kritisk sans!
- Sjekk om det finnes ordentlig kontaktinformasjon på nettsidene. Det skal være enkelt å kontakte selger, du skal få vite hvem som er ansvarlig for butikken og hvor de holder til. Hvis butikken bare har et elektronisk kontaktskjema liggende ute, uten andre kontaktmuligheter, tyder det ofte på at de helst ikke vil ha kontakt med deg etter at du har kjøpt noe der.
- Er tilbudet for godt til å være sant? Da er det som oftest nettopp dét. Særlig hvis kjente merkevarer selges til unaturlig lave priser, kan det dreie seg om piratvarer eller ren svindel.
- Er butikken i utlandet? Vær oppmerksom på at det kan gjelde andre regler om for eksempel angrerett. Du kan også måtte komme til å betale avgifter og toll for å få motatt pakken i Norge. Du kan beregne toll og avgifter ved å bruke Tollvesenets importkalkulator:

<http://www.toll.no/no/verktoy/importkalkulator/>

Moped og bil – praktisk, men dyrt

*Hva koster det å eie sitt eget kjøretøy?
Det varierer, men felles for alle er at det er flere utgifter
enn drivstoff og kostnaden med å
kjøpe kjøretøyet.*

DET ER MANGE FORDELER med å ha moped og bil, og det er også mange kostnader knyttet til det.

Det koster penger å kjøpe kjøretøyet; enten ved å betale direkte eller ved å ta opp lån. Det kommer en hel del faste kostnader i form av årsavgift, forsikring og EU-kontroll, og variable kostnader i form av drivstoff, bompenger og penger til vedlikehold. Har du moped eller bil er det derfor viktig å ha en oversikt over alle kostnadene knyttet til dette slik at du kan planlegge økonomien din.

Du kan beregne kostnadene ved å eie og kjøre egen bil med verktøyet *Sjef i eget liv*:

<https://sjefiegetliv.husbanken.no/>

Skal du kjøpe moped eller bil og betale med en gang, må du ofte ha spart penger først. Les mer om sparing under punkt 7. Dersom du skal ta opp lån, les mer om lån generelt under punkt 8 og sjekk ut Finansportalen kalkulator for billån:

<https://www.finansportalen.no/bank/lan-til-bilbatmccaravan/>

Du finner mer informasjon om avgifter og annen viktig informasjon om moped og bil på Tollvesenet og Vegvesenets hjemmesider:

www.toll.no og www.vegvesen.no

Har du moped eller bil, er det påbudt å ha en ansvarsforsikring. Se også punkt 9. Du får ikke registrert kjøretøyet uten at det er ansvarsforsikret. Det betyr at du er forsikret mot skade kjøretøyet ditt påfører andre. Forsikring mot skade på eget kjøretøy er derimot ikke obligatorisk, og her kan det lønne seg å undersøke i markedet. På Finansportalen kan du finne ut hvilken forsikring som er billigst for deg:

<https://www.finansportalen.no/forsikring/bilforsikring>

I regnestykket må du i tillegg til drivstoff også ta med utgifter til eventuelle bompenger og betaling for parkering. Glem heller ikke at du må betale for vedlikehold eller reparasjoner. Dette kan plutselig bli kostbart – så her er det lurt å ha penger i bakhånd.

I tillegg til de synlige utgiftene følger det også en annen stor kostnad med kjøretøyet, og det er verditapet. Det merker du ikke før den dagen du skal selge kjøretøyet ditt. Det er vanskelig å fastslå akkurat hvor stort verditapet er, fordi det vil avhenge av merke, kjørelengde, vedlikehold, bruktmarkedet der du bor osv. Verditapet er størst de første årene kjøretøyet er på veien. Dette verditapet er ekstra viktig å tenke på dersom du har lånt penger til kjøp av kjøretøyet. Du kan risikere at det du får for kjøretøyet hvis du selger det, ikke er nok til å nedbetale lånet du tok opp for å kjøpe bilen/mopeden.

6

Når du flytter hjemmefra

*Alle trenger et sted å bo.
Skal du leie, eie, bo i kollektiv eller alene?
Valg av bolig får store økonomiske konsekvenser.*

11

LEIE BOLIG

Skal du leie bolig, vil utleier normalt kreve et depositum som sikkerhet dersom det skulle bli skade på leiligheten eller dersom du ikke klarer å betale husleien. Depositumet kan være opp til seks ganger månedlig husleie, men det mest vanlige er tre måneder. Normalt vil utleier kreve at depositumet settes på en konto i samme bank som husleien skal betales til. Husk at depositumet skal stå på en egen depositumskonto i ditt navn. Både du og utleier må være enige om utbetalinger fra kontoen. Utleier kan likevel på visse vilkår kreve at skyldig husleie dekkes av depositumskontoen når leieforholdet har opphørt. Banken vil kontrollere at uberettiget utbetaling ikke skjer og varsle deg dersom utleier krever utbetaling fra kontoen fordi utleier mener at du ikke har betalt husleie.

Dersom du velger å bo i kollektiv, er det viktig at du setter deg godt inn i hvilken leieavtale du har med huseier. Er det en egen kontrakt mellom deg og huseier, eller har alle som bor i kollektivet en felles leieavtale med huseier? Hva skjer med husleie og depositum hvis en av beboerne i kollektivet flytter? Dette er spørsmål dere bør finne svaret på allerede når dere flytter inn. Dersom alle som bor i kollektivet har en felles leieavtale med huseier, kan du for eksempel risikere å måtte betale høyere husleie dersom en av beboerne i kollektivet flytter. Det er også viktig å lage gode regler for hvordan felles utgifter, som for eksempel utgifter til strøm og internett, skal fordeles.

KJØPE BOLIG

Dersom du skal kjøpe bolig, vil du normalt ha behov for å låne i banken. Du må i så fall normalt ha en viss egenkapital, det vil si ha spart en del penger først. Myndighetene krever i utgangspunktet minimum 15 prosent egenkapital, men bankene kan fravike dette dersom det er særlig gode grunner

til det. På den digitale plattformen Sjef i eget liv kan du sjekke hvor mye og hvor lenge du må spare for å skaffe deg nok egenkapital (15 prosent) til bolig.

<https://sjefiegetliv.husbanken.no/>

Når du har sett på hva du har råd til å kjøpe, er det et godt råd å ta kontakt med banken din så tidlig som mulig for å avklare hva du har råd til å låne. Se også pkt 8: Hvor mye har du råd til å låne?

Vurderer du å kjøpe bolig sammen med andre, for eksempel en kjæreste, er det en del ting du må tenke gjennom. Skal dere ta opp felles lån og være solidarisk (felles) ansvarlig for gjelden, eller skal dere ta opp hvert deres lån? Hvordan skal dere betale fellesutgifter? Vil dere opprette en felles konto som dere betaler daglige utgifter fra? Det er også viktig å tenke på hva som vil skje dersom en av dere skulle bli arbeidsledig, arbeidsufør eller kanskje dø. Vil dere klare å beholde leiligheten, og finnes det for eksempel forsikringsordninger som gjør at dere kan bli boende? Slike ting bør dere spørre banken om. Spørsmål om å inngå en samboeravtale og eventuelt opprette gjensidig testament er derimot juridiske spørsmål som banken normalt ikke gir råd om. Det finnes imidlertid en rekke enkle eksempler på samboeravtale og testament på internett, blant annet her:

<http://jurk.no/>

Hvorfor bør du, og hvordan kan du spare?

*Hvordan kan du spare?
Sparing er nødvendig, både for å nå
langsiktige mål – og for å kunne håndtere
uforutsette utgifter.*

SPARING ER GODT FOR MYE. Ved uforutsette utgifter kan en økonomisk reserve i form av oppsparte penger utgjøre forskjellen på god kontroll eller en økonomisk smell. Et godt råd er å ha en sparekonto med en reserve tilsvarende to månedslønner. Du får renter når pengene står på sparekontoen, og hvis du plutselig får en uventet utgift, er det mye bedre å bruke av sparepengene, enn å måtte ta opp et kortsiktig lån og betale en høy rente. Sparing er også nødvendig for å nå langsiktige mål, for eksempel bil- og boligkjøp. Som nevnt tidligere må du normalt ha mye egenkapital for å få lån til boligkjøp.

Det kan være vanskelig å spare mye på en gang, men det viktige er å starte så tidlig som mulig og spare jevnlig. Over en lang tidsperiode kan jevnlig sparing av relativt små beløp vokse mye fordi du underveis får renter og rentes rente. Spør banken din om gode tips for hvordan du kan komme i gang med sparingen, og hvilke spareprodukter som passer best til de formålene du ønsker å spare til.

Eksempler på smarte måter å spare på:

- Automatisk sparing av et lite beløp hver gang du bruker betalingskort, for eksempel ved å runde opp til nærmeste 10-krone.
- Faste trekk på lønnsdagen til en sparekonto, slik at pengene ikke blir så lett tilgjengelige til småkjøp i hverdagen. Du kan opprette en «skjult sparekonto» i nettbanken, slik at du ikke så lett lar deg friste til å bruke sparepengene.

Alle må vurdere hva slags sparing som fungerer best for en selv, men felles for alle er at sparing blir lettere hvis man gjør det til en rutine. Hvis du lurer på hvordan pengene vokser, kan du bruke en av mange sparekalkulatorer som finnes på nettet, for eksempel på nettsidene til din bank.

SPARE TIL BOLIGKJØP

Bankene tilbyr en egen boligspareordning for ungdom, BSU. Dette er et banksparetilbud til og med det året du fyller 33 år. Den øvre grensen for det årlige sparebeløpet er 25.000 kroner, og summen av sparebeløpene i løpet av hele spareperioden kan være inntil 300.000 kroner. Du får et skattefradrag på

20 prosent av sparebeløpet, det vil si 5.000 kroner i året dersom du sparer maksimumsbeløpet, men det forutsetter at du har arbeidsinntekt som du betaler skatt av. BSU er en boligspareordning, og man må betale tilbake skattefordelen dersom pengene brukes på noe annet enn til kjøp av ny bolig eller til nedbetaling av lån på ny bolig. Med ny bolig menes at innskyteren må ha kjøpt boligen etter å ha startet BSU-sparingen. På www.økonomilappen.no kan du lese mer om BSU. Gå inn her:

<http://økonomilappen.no/?p=260>.

Hvorfor du bør spare:

- For å få bedre kontroll på din økonomi og unngå dyre kriseløsninger (for eksempel kortsiktige lån) ved å ha en god reserve i bakhånd.
- For å kunne realisere planer/ønsker om å investere i eller kjøpe noe som koster relativt mye.
- Fordi sparepenger gir deg handlefrihet til for eksempel å utnytte gode tilbud som måtte dukke opp.
- Fordi det å kjøpe bolig normalt krever mye egenkapital.
- Fordi du ved å spare regelmessig viser banken at du har god økonomisk kontroll og disiplin, noe som teller positivt når banken skal vurdere om og hvor mye du får låne til for eksempel bolig.

Og husk at:

- Nedbetaling av lån også er en form for sparing. Ta for eksempel et boliglån: Jo mindre lånet blir, desto større blir forskjellen mellom boligens verdi og lånet på boligen. Dette kaller vi egenkapital. Når du skal spare, bør du derfor først vurdere om du har et gjeldsnivå som du kan leve med. Betal alltid først den dyreste gjelden, slik som kreditt- og forbruksgjeld.

8

Hvor mye har du råd til å låne?

Det sier seg selv at lån skal betales tilbake, vanligvis med renter. Men har du tenkt over at også kredittkort, avbetaling og betalingsutsettelse er former for lån, og at du kan få betalingsanmerkning hvis du ikke klarer å betale tilbake?

KREDITT BETYR AT NOEN LÅNER DEG PENGER. Som regel må du betale tilbake et høyere beløp enn det du har lånt, siden den du låner penger av krever renter. Det finnes flere former for kreditt. Rene banklån er lettest å tenke seg, men også kredittkort, avbetalingskjøp og betalingsutsettelse er vanlige former for kreditt.

KREDITTKORT

Med et kredittkort får du mulighet til å betale for varer og tjenester med kortet, men du får en regning fra kortselskapet i ettertid. Kortselskapet gir deg altså kreditt. Du kan betale hele kreditten når du får regningen, eller betale et minstebeløp og deretter nedbetale kreditten over en lengre periode.

Les mer om kredittkort under punkt 4 foran. Utsetter du å nedbetale hele kreditten, må du betale svært høye renter. Du bør derfor vurdere å la være å bruke kredittkort hvis du ikke er sikker på at du kan betale hele beløpet du har brukt når første regning forfaller. Tenk over hvor kjipt det er å fortsatt betale for ferien du hadde i fjor, eller mobilen som du mistet i jula.

Renten på kredittkort - hvis du ikke betaler hele kredittkortregningen med en gang - blir vanligvis beregnet pr måned. I tillegg til renten betaler brukeren ofte et månedsgebyr, og det påløper ofte en årsavgift for kortet. Effekten av gebyrer og årsavgift blir stor når lånet er lite, og dermed blir den effektive renten (renten inklusive gebyrer) på slike lån ofte svært høy. Derfor er det et godt råd for det første å være bevisst på hva du bruker kredittkortet til, og for det andre å nedbetale kredittkortgjelden med en gang.

I en del tilfeller kan det være fordeler ved å betale med kredittkort, for eksempel når du er i utlandet og hvis du handler på internett. Se mer om kredittkort under punkt 4. Daglig bruk av banken.

KJØPE NÅ – OG BETALE SENERE?

Vi møter stadig tilbud som forteller oss at vi kan kjøpe nå og betale senere. Som regel lønner det seg å spare opp til det du vil kjøpe i stedet. Ordninger som lar deg utsette betalingen blir som oftest dyrere i lengden. I tillegg kan de gjøre økonomien din mer uoversiktlig. Hvis du vurderer å utsette betalingen for noe du kjøper, er det spesielt viktig å budsjettere. Da vet du om du er i stand til å betale tilbake, og hvor mye renter og gebyrer vil koste deg. Særlig når du handler på nettet kan du få valget mellom å betale med kort der og da, eller å få en faktura senere som du etter eget ønske kan utsette eller dele opp. Det siste kan bli dyrt for deg, for her beregnes det som oftest renter. De samme forsiktighetsreglene gjelder for slike kjøp som for alle andre kjøp på kreditt.

LÅNE TIL BOLIG

Dersom du skal kjøpe bolig, vil du normalt ha behov for å låne i banken. Du må ha en viss egenkapital, det vil si ha spart en del penger først. Normalt bør du ha en egenkapital på 15 prosent av kjøpesummen. Hvis boligen koster 1,2 millioner kroner, bør du for eksempel ha minimum 180.000 kroner i egenkapital. Bankene kan gjøre unntak fra dette egenkapitalkravet, for eksempel dersom foreldrene dine er villige til å stille sin bolig som sikkerhet (pant) for et beløp som minst tilsvare bankens krav til egenandel. Det er i så fall viktig at den som stiller sikkerhet for lånet ditt setter seg godt inn i hvilken risiko det innebærer. Uansett må du ha evne (nok inntekt) til å kunne betale renter og avdrag på lånet.

Hvor mye du får låne i banken øker som regel med inntektens størrelse. Banken legger størst vekt på din evne til å betjene lånet, og vil derfor for eksempel be om å få se din lønsslipp og selvangivelsen for de to siste årene. Når banken skal vurdere betalingsevnen din, ser den på hvor mye du sitter igjen med etter at alle faste utgifter er betalt. Derfor er det greit å ha oversikt over disse. Se pkt. 2 Hvordan kan du planlegge og styre økonomien din? Sjekk også den digitale plattformen *Sjef i eget liv*:

<https://sjefiegetliv.husbanken.no/>

Hvis du ikke betaler gjelden din, vil en av de største konsekvensene av dette være at du får betalingsanmerkninger. Dette vil i de fleste tilfeller medføre at du ikke får lån i banken.

Husk at betalingsanmerkningen slettes så snart du har gjort opp for deg.

Det er mange ting å ta stilling til når du skal låne til bolig. Viktigst er selvsagt hvor mye du kan og bør låne. Videre finnes det flere låntyper, og du kan være med å bestemme hvor lang nedbetalingstid lånet skal ha. En viktig beslutning er om du skal velge fast eller flytende rente. Fast rente innebærer at lånerenten er den samme i en bestemt periode (1-10 år), mens den flytende renten kan svinge, det vil si både stige og falle. Det er fordeler og ulemper med begge låneformene, og du bør diskutere med banken hva som passer best for deg. Glem heller ikke at det er mulig å kombinere fast og flytende rente.

Mange banker har enkle lånekalkulatorer på sine hjemmesider der du kan se hvor mye du må betale i renter og avdrag på lånet ditt. Også på Finansportalen, www.finansportalen.no, finner du en slik lånekalkulator. Her finner du også gjeldende rentevilkår for alle norske banker.

Den effektive renten på et lån forteller deg hva lånet koster. Når årlig effektiv rente skal beregnes gjøres det ved å trekke inn både renter og andre kostnader, som gebyrer. Eksempler på gebyrer er etableringsgebyr som betales når man tar opp et lån, og termingebyr som betales for hver betalingsstermin (oftest hver måned). Når du skal sammenligne lånetilbud fra bankene, er det den effektive renten du bør se på.

Dette må du kjenne til når du skal ta opp et lån:

- Du skal tåle en renteøkning på 5 prosentpoeng
- Samlet gjeld kan ikke overstige 5 ganger brutto årsinntekt
- Lån skal ikke utgjøre mer enn 85 prosent av boligens verdi
- Avdragsplikt for lån som overstiger 60 prosent av boligens verdi

LÅN TIL UTDANNING:

Lån til utdanning får de fleste gjennom Statens Lånkasse. Les mer om hvilke muligheter du har for å få lån her:

www.lanekassen.no/

TIPS TIL LÅN:

- Sett deg inn i fordeler og ulemper ved bruk av kredittkort, og tenk nøye gjennom hva du eventuelt vil bruke kredittkortet til.
- Husk at kredittkortlån og andre forbrukslån er dyre, og at det er smart å betale ned slike lån så raskt som mulig.
- Tenk nøye gjennom, og diskuter med banken, hvilket boliglån du bør ta opp, og hvor lang nedbetalingstid du bør ha. Fast eller flytende lånerente er en viktig beslutning, og glem ikke at du kan velge en kombinasjon.
- Dersom du låner til et bestemt formål, for eksempel bil eller bolig, bør du tenke på at du minst nedbetaler i takt med verdifallet. For bil og moped er dette opplagt, men glem ikke at også boligprisene kan falle mye på relativt kort tid.
- Når du tar opp lån, bør du ta høyde for at renten kan stige relativt mye, for eksempel 5 prosentpoeng for boliglån. Bruk en kalkulator på nettet, eller be banken gjøre beregninger på større og mindre renteøkninger for å se hva økonomien din tåler.
- Samle lånene dine. Det er lett å miste oversikten hvis du låner mange forskjellige steder, og du vil kunne betale mindre renter og gebyrer ved å samle flere lån i ett.

Hvorfor bør du forsikre deg?

Forsikring er å betale noen andre for å ta den økonomiske risikoen dersom det skjer deg noe. Men hva bør du forsikre, og hvordan?

FORSIKRING ER VIKTIG for å sikre privatøkonomien mot uforutsette alvorlige hendelser. Derfor er det viktig at du velger de riktige forsikringene. Når du vurderer hvilke forsikringer du trenger, kan du tenke på hvilke hendelser som kan ødelegge økonomien din dersom du ikke er forsikret, og hvilke hendelser som ikke gjør det. De hendelsene som kan ødelegge økonomien din bør du i alle fall ha forsikring for, mens du for de hendelsene som økonomien din tåler kanskje ikke trenger forsikring.

Mange tenker ikke på hvor store verdier alle eiendelene deres utgjør. Selv om du bor på en liten hybel, eller i et rom i et kollektiv, eier du ofte mer enn du tror. Tenk på alle klærne du har, skoene, skiutstyr, PC, iPad, iPod, mobiltelefon, møbler osv. Sammen utgjør eiendelene ganske store verdier som det kan bli svært vanskelig å erstatte på egenhånd hvis noe skulle skje. Derfor bør du å ha en innboforsikring.

Unge som nettopp har flyttet hjemmefra er i noen tilfeller dekket av foreldrenes innboforsikring den første tiden. Det kan derfor være lurt å sjekke om dette gjelder deg også, selv om du bor på en annen adresse enn foreldrene dine. Hvis du er dekket gjennom deres forsikring, er det viktig at du sjekker når forsikringsdekningen eventuelt faller bort og du må kjøpe din egen innboforsikring. Dette kan for eksempel skje når du når en bestemt alder, eller dersom du har egen inntekt.

Når du skal kjøpe innboforsikring, er det viktig at du finner en forsikring som dekker ditt behov. På www.finansportalen.no kan du blant annet sammenligne innboforsikringer fra flere forsikringsselskaper. Du bør alltid sette deg inn i hva forsikringen dekker, og om det er spesielle hendelser eller gjenstander forsikringen ikke dekker. Når du forsikrer innboet ditt, er det vanlig å velge en forsikringssum som tilsvarer hva det koster å gjenskaffe det som går tapt ved et skadetilfelle. Det vil si at du må vurdere hvor mye du tror det vil koste deg å kjøpe alle

tingene dine på ny dersom du for eksempel mister alt i en brann. Forsikringssummen du velger setter begrensninger på hvor mye du vil få utbetalt fra forsikringsselskapet, og det er derfor viktig å velge rett forsikringssum. Dersom du synes det er vanskelig å vurdere hvor mye innboet ditt er verdt, kan du sjekke med en innbokalkulator. Innbokalkulator finner du blant annet på www.økonomilappen.no. Se

<http://økonomilappen.no/?p=148>

Prisen på forsikringen varierer gjerne, avhengig av hvilken forsikringssum du velger.

KJØPSFORSIKRING/TRYGGHETSAVTALE

Du har sikkert opplevd å få tilbud om en kjøpsforsikring eller såkalt «trygghetsavtale» når du har kjøpt mobiltelefon, PC, kamera eller lignende. Dersom du vurderer å kjøpe en slik «trygghetsavtale», er det viktig at du setter deg godt inn i hva forsikringen egentlig dekker, ut over den dekningen som du allerede har gjennom innboforsikringen. Be derfor om å få se de skriftlige vilkårene. Husk at innboforsikringen din allerede dekker en god del av det som dekkes av en slik kjøpsforsikring eller «trygghetsavtale». Glem heller ikke at du har lovfestede rettigheter til reklamasjon. I mange tilfeller har også produktet man kjøper en garanti fra produsenten. Derfor er en kjøpsforsikring ofte overflødig.

I tillegg til å finne ut hva forsikringen/«trygghetsavtalen» egentlig gir deg ut over de rettighetene du allerede har, bør du sjekke hvor mye kjøpsforsikringen/«trygghetsavtalen» vil koste deg over tid. Selv om den månedlige summen du skal betale virker lav, kan de totale kostnadene i løpet av et år bli store.

FORSIKRING AV MOPED/BIL

Mange velger en kaskoforsikring som dekker tyveri, trafikkskader og hærverk. Det viktigste er likevel ansvarsforsikringen som er påbudt for alle kjøretøyer med motor. Den dekker det økonomiske ansvaret du pådrar deg dersom du og kjøretøyet skader andre.

Erstatninger etter personskader i trafikken kommer raskt opp i flere millioner kroner. Du risikerer å bli gjeldsslave resten av livet hvis du skader andre med mopeden/bilen din og ikke har ansvarsforsikring. Blir du selv skadd, dekkes det også under ansvarsforsikringen.

TIPS TIL FORSIKRING:

- Så lenge man bor hjemme, er det vanlig at foreldrene tar seg av forsikringene.
- Undersøk hvilke forsikringer du må ha, og hvilke forsikringer du bør ha. Du må velge riktig etter ditt eget behov.
- Unngå dobbeltforsikring.
- Gjennomgå forsikringene dine en gang i året, og hvis livssituasjonen din endrer seg.
- Glem aldri ansvarsforsikring på kjøretøyet.

På reise til utlandet

Reglene for sikker bruk og oppbevaring av betalingskort og reglene for forsikringsdekninger er stort sett de samme i utlandet som i Norge. På reise i utlandet må du ta høyde for at du kan havne i situasjoner hvor det samme hjelpeapparatet som finnes i Norge ikke er tilgjengelig.

TILGANG TIL PENGER

Det er en god idé å ha med seg to betalingskort som kan oppbevares på ulike steder. Skulle du miste ett eller bli utsatt for tyveri, kan du bruke det andre til å fortsette reisen. Før du reiser bør du notere hvilket nummer du må ringe for å sperre kortene dine hvis de skulle komme bort. Pass også på at du alltid har kontroll over betalingskortene dine. Ikke aksepter at en kelner tar med seg kortet ditt på bakrommet for å gjennomføre betalingen, og legg ikke igjen kortet i baren på et utested.

NØDVENDIGE FORSIKRINGER

Ved reiser i utlandet er det absolutt nødvendig å ha en reiseforsikring. Hvis du for eksempel skulle bli syk, kan det uten forsikringsdekning koste deg hundretusener å få sykehusbehandling og hjemtransport. For å være sikker på at du har god dekning, må du sette deg inn i forsikringsvilkårene dine. Husk at risikofylte aktiviteter som for eksempel strikkhopp og dykking, ofte ikke er dekket av ordinære reiseforsikringer. Du kan også bruke reiseforsikring knyttet til kredittkortet ditt, men vær oppmerksom på at denne ofte har begrensninger. Sjekk alltid vilkårene! Vær spesielt oppmerksom på at mange reiseforsikringer bare gjelder for kortere ferieturer. Hvis du er borte i lengre tid, for eksempel på utveksling, trenger du ofte en spesiell forsikring. Sjekk hvor lenge du er dekket av dine foreldres reiseforsikring.

STUDERE I UTLANDET

Skal du studere i utlandet, trenger du mye ekstra informasjon om økonomi. Det kan gjelde spesielle regler både for bankkort, forsikringer og annet når du skal være lenge borte. Les gode tips om dette på nettsidene til Ansa og til NAV:

www.ansa.no og www.nav.no

TIPS TIL ET TRYGT OG GODT UTENLANDSOPPHOLD:

- I tillegg til telefonnummer til sperretjeneste for betalingskort og mobilabonnement, bør du ha bankens, mobiloperatørens og forsikringsselskapets telefonnummer med deg. Husk på at det ofte er egne numre som fungerer fra utlandet. Numrene bør du oppbevare på et trygt sted – det hjelper lite å ha dem i lommeboken eller på mobilen hvis du for eksempel blir utsatt for tyveri.
- Mobiltelefoni og datatrafikk kan være svært dyrt i utlandet. Sett deg inn i prisene før du drar, og sperr mobilabonnementet hvis du mister mobilen.
- Valutakursene viser hvor mye pengene i landet du reiser til er verdt, sammenliknet med norske kroner. Sjekk dette før du drar, slik at du har kontroll på hvor mye du bruker. Når du bruker kortene dine i utlandet, veksles trekket fra kortet ditt fra den lokale valutaen til norske kroner.
  - Oppdaterte valutakurser finnes på www.norges-bank.no
  - Kursen kan endre seg mens du er borte, og banken din kan ved et valutapåslag gi deg litt dårligere kurs enn den offisielle når du bruker kortene dine i utlandet.
  - Hvis du blir spurt om du vil betale med kort i norske kroner eller i lokal valuta, er det nesten alltid billigst å betale i lokal valuta. Bankens gir som regel en bedre vekslingskurs enn det den lokale butikken får til.
  - I utlandet kan det ta lenger tid før beløp trekkes fra kontoen din, så pass på å ha oversikt over forbruket ditt.
- Myndighetene anbefaler at alle har med seg Europeisk helsetrygdkort på reise i EØS-land og Sveits. Kortet dokumenterer at du har rett til å få dekket utgifter til nødvendig medisinsk behandling og er et nyttig supplement til reiseforsikringen. Du kan bestille kortet gratis på: www.nav.no

Hvis du mister kontroll over økonomien...

Hvis du får økonomiske vanskeligheter, må du så snart som mulig ta ansvar for å rydde opp – problemene forsvinner aldri av seg selv.

UBETALTE REGNINGER

Hva skjer hvis du ikke betaler en regning? Jo lenger du utsetter å betale en forfalt regning, jo dyrere blir det. Både gebyrer og renter påløper. I verste fall kan en ubetalt regning gå til inkasso og føre til betalingsanmerkning. Du kan lese mer om inkasso på

www.skyldpenger.no

Betalingsanmerkninger er alvorlig og kan gjøre det vanskelig å få jobb, leilighet, lån, forsikringer og mobilabonnement. Betalingsanmerkningene forsvinner dersom man gjør opp for seg og betaler gjelden. Dette krever faktisk en innsats fra deg, og det er ingen vei utenom!

Får du betalingsproblemer, så ikke ta opp forbrukslån. Det kan bli svært dyrt og bare gjøre vondt verre for deg.

SNAKK OM PROBLEMET, JO TIDLIGERE – JO BEDRE

En regning forsvinner ikke av seg selv, så ikke utsett problemet. Går et krav til inkasso, ikke vær redd for å ta kontakt med inkassoselskapet. De er imøtekommende for å finne frem til en betalingsløsning som passer deg. Noen ganger kan det hende at kravet ikke er gyldig eller basert på en misforståelse, derfor er det viktig å avklare det tidlig med selskapet. Du kan også be om råd fra banken din, foreldrene dine eller det offentlige via NAVs gjeldstelefon (tlf. 800 45 353).

Hvis du mener at en regning du har mottatt er feil, må du gi skriftlig beskjed til den som har sendt regningen. Les mer om dine rettigheter hos Forbrukerrådet. Se

www.forbrukerradet.no/forside/okonomi-og-betaling/inkasso-2/

Tilleggsinformasjon

Utover informasjonen som gis i dette heftet har bankene sin egen informasjon om aktuelle produkter til målgruppen, for eksempel kundeprogram for unge voksne, dagligbank, BSU, andre spareavtaler, kredittkort, forsikringer med mer.

I tillegg er det kanskje aktuelt å forklare enkelte fagord og -uttrykk nærmere. Noen banker har egne ordlister, eller man kan for eksempel benytte Finans Norges liste, se mer her:

<http://82.199.2.102/definitions/>

